MAANDBLAD

DRIELEDIGE INDEELING VAN HET SOCIALE ORGANISME

REDACTIE:
MARIE TAK VAN POORTVLIET
en N. D. FRANKENA
DEN HAAG - WASSENAARSCHE WEG 33

No. 3 — MAART 1920

ADMINISTRATIE:
P. J. DE HAAN - PARKSTRAAT 45
UTRECHT

Deze mededeelingen van den bond voor „Drieledige Indeeling van het Sociale Organisme" zullen voorloopig op ongeregelde tijden verschijnen. - Prijs 15 cents. Per abonnement 12 nummers franco per post f 1.50. - Buitenland f 1.75.

De drieledige indeeling van het sociale organisme als eisch van den tijd.

Vertaling van het artikel van Dr. Rudolf Steiner voorkomend in het eerste nummer van het weekblad van den „Bund für Dreigliederung des sozialen Organismus" te Stuttgart, door M. T. v. P.

Het is tijd te erkennen, dat de partijprogramma's, die zich sedert langeren of korteren tijd tot op den huidigen dag hebben staande gehouden, zich niet kunnen handhaven tegenover de gebeurtenissen, die uit de katastrophe van den wereldoorlog zijn voortgekomen. De hiertoe behoorende programma's, waarvan de dragers mede mochten werken aan de regeling van de maatschappelijke toestanden, kan men door deze katastrophe als afgedaan beschouwen. Die dragers moeten het met zich zelf eens zijn, dat hun gedachten niet toereikend waren om den ontwikkelingsgang der gebeurtenissen te beheerschen. Die gebeurtenissen zijn aan de gedachten ontglipt en hebben tot verwarring en gewelddadige ontlading geleid. Dat men er naar moet streven gedachten te vormen, die meer opgewassen zijn tegen den werkelijken loop der gebeurtenissen, dat zou de vrucht van een dergelijk inzicht moeten zijn.

Men heeft praktijk genoemd, wat slechts kleinzielige sleur was. De zoogenaamde mannen van de praktijk hadden zich in een bekrompen levensgebied ingeleefd. Dat beheerschten zij door de macht der gewoonte. Om dit levensgebied in samenhang te zien met breedere levensgebieden, daartoe ontbrak de neiging en de belangstelling. Men ging er prat op in zijn bekrompen levensgebied een „man van de praktijk" te zijn. Men deed wat de gewoonte vereischte, en liet wat verricht was in de algemeene levensmachinerie invloeien. Men bekommerde er zich niet om, hoe het er in vloeide. Zoo liep ten slotte alles door elkander en uit die verwarring der feiten ontwikkelde zich de wereldkatastrophe. Men had zich aan een „praktijk" zonder beheerschende gedachten overgegeven. Dit was het noodlot der leidende kringen. Nu, dat men voor de verwarring staat, kan men niet loskomen uit de oude denkgewoonten. Men heeft er zich aan gewend het een of het ander voor „praktisch noodzakelijk" te houden; en heeft geen open oog meer om te doorzien, hoe datgene, wat men „praktisch noodzakelijk" acht, inwendig vergaan is.

In de economische regeling van den nieuweren tijd is dit ontglippen van de gebeurtenissen aan de menschengedachten het meest aanschouwelijk te voorschijn getreden. Op dit gebied vertoonde zich dat inwendige bederf door de proletarisch-socialistische beweging. Uit den boezem dezer beweging ontstond de andere soort van partijprogramma's. Die soort, welke een gevolg was van het aan den lijve ervaren van het bederf en die, hetzij kritisch verlangde op een andere wijze in de verwarring orde te brengen, òf heil verwachtte van de „ontwikkeling" der ontketende gebeurtenissen. Deze programma's ontstonden theoretisch uit algemeen menschelijke eischen zonder met de praktijk der feiten te rekenen. Tegenover de praktijk, die slechts gewoonte was, die gedachten verachtte, stelden zich de socialistische gedachten, die theorie zonder praktijk zijn. Nu, dat de gebeurtenissen een ingrijpen eischen van vruchtbare gedachten, die in de wereld der feiten zelf leven, geven deze „gedachten zonder praktijk" blijk van hun ontoereikendheid. En hun ontoereikendheid zal steeds meer blijken, hoe meer het noodig zal worden, met gedachten ordenend in de werkelijkheid van het verwarde leven in te grijpen.

Tegenover de gewoonte zonder gedachten en de theoretische programma's zonder praktijk is tegenwoordig bij menschen, die praktisch willen denken een goeden wil in een bepaalde richting noodzakelijk. De mannen van de gewoonte, die in werkelijkheid zeer onpraktisch zijn, zouden zich moeten inspannen in te zien, dat gedachtenloos verder gaan zonder vastgesteld plan, niet

uit de katastrophe zal voeren, maar er steeds dieper in zal drijven. Men wil zich zelf heden ten dage nog misleiden omtrent de erkentenis, dat de gedachtenloosheid, die men met levenspraktijk heeft verwisseld, in de verwarring heeft gevoerd. Men heeft diegenen, die om gedachten hebben gevraagd als „onpraktische idealisten" veracht en men wil niet toegeven, dat men daarmede het meest onpraktische heeft gedaan. Ja, dat men zich daarmede als „idealisten" van de allerergste soort heeft doen kennen.

Aan den anderen kant, waar de theoretische „eisch zonder praktijk" heerscht, wil men strijden voor een menschwaardig bestaan van die klassen van menschen, die zich tegenwoordig nog niet in het bezit daarvan gevoelen. Men ziet niet in, dat men er voor wil strijden zonder werkelijk inzicht in de levensvoorwaarden van een sociale maatschappelijke orde. Men meent, dat wanneer men de macht veroverd heeft voor de theoretisch gestelde, maar onpraktische eischen, men ook als door een wonder naderbij zal kunnen brengen, wat men nastreeft.

En wie het met de menschheid eerlijk meent, ook met die klasse, die tengevolge van proletarischen druk deze eischen naar voren brengt en meent in de hierboven gekenschetste wijze haar doel te kunnen bereiken, hij moet zich bezig houden met de vraag: wat moet er geschieden, indien er aan de eene zijde vastgehouden wordt aan programma's, die door den loop der wereldgebeurtenissen zijn weerlegd en er aan den anderen kant gestreden zal worden voor eischen, die geen toegang zoeken tot datgene, wat het leven zelf als mogelijke sociale regeling verlangt?

Men is heden ten dage misschien welgezind, maar niet objektief eerlijk ten opzichte van het proletariaat, wanneer men het niet doet begrijpen, dat de programma's waaraan het gelooft, niet tot het heil voeren, dat het nastreeft, maar tot den ondergang van de Europeesche beschaving, met welker ondergang zijn eigen ondergang wordt bezegeld. Men is tegenwoordig slechts eerlijk ten opzichte van het proletariaat, wanneer men het doet inzien, dat het datgene, waarnaar het onbewust streeft nooit of nimmer met de programma's, die het tot de zijne heeft gemaakt, zal bereiken.

Het proletariaat leeft in een verschrikkelijke dwaling. Het heeft gezien, hoe in de laatste eeuwen de menschelijke belangen langzamerhand geheel door het economische leven zijn opgezogen. Het heeft moeten bespeuren, hoe de rechtsvormen van het menschelijk gemeenschapsleven een vasten vorm aannamen, voortkomend uit de machts- en belangenvormen van het economische leven; het heeft kunnen zien, hoe het geheele geestesleven en in het bijzonder het opvoedings- en schoolwezen opgebouwd is uit de verhoudingen, die voortsproten uit den economischen ondergrond en uit den staat, die van dat economische leven afhankelijk is. In het proletariaat heeft het verwoestende bijgeloof wortel geschoten, dat alle rechts- en alle geestesleven als natuurlijke noodzakelijkheid uit de vormen van het economische leven ontstaan. Breede kringen ook van nietproletariërs zijn tegenwoordig reeds onder den invloed van dit bijgeloof.— Wat zich in de laatste eeuwen als tijdverschijnsel heeft ontwikkeld: de afhankelijkheid van geestes- en rechtsleven van het economische leven, wordt als natuurlijke noodzakelijkheid beschouwd. Men bemerkt niet wat de waarheid is: dat deze afhankelijkheid de menschheid in de katastrophe heeft gedreven; en men geeft zich over aan het bijgeloof, dat men alleen maar een andere economische maatschappij noodig heeft, zulk een economische maatschappij, die een ander rechts- en geestesleven uit zich zelf zal doen geboren worden. Men wil slechts de economische toestanden veranderen, in plaats van in te zien, dat men een einde moet maken aan de afhankelijkheid van geestes- en rechtsleven van den economischen vorm.

Niet daarom kan het in het huidige oogenblik van wereldhistorische ontwikkeling gaan, dat men een ander soort afhankelijkheid van het rechts- en geestesleven ten opzichte van het economische leven nastreeft, maar om het vormen van zulk een economisch leven, waarin slechts voortbrengen en circulatie van waren zaakkundig worden geregeld, waarin echter door de plaats, die de mensch inneemt in den kringloop van het economische leven niets bewerkt wordt ten opzichte van zijn rechtsverhouding tot andere menschen en ten opzichte van de mogelijkheid om de gaven, die in hem sluimeren door opvoeding en school tot ontwikkeling te brengen. In het afgeloopen geschiedkundige tijdvak waren rechtsleven en geestesleven gebouwd op het economische leven als iets, dat er aan toegevoegd is. In de toekomst moeten ze zelfstandige leden van het sociale organisme zijn naast den kringloop van het economische leven. De maatregelen, die binnen dit laatste gebied getroffen moeten worden, zullen voortvloeien uit de ervaring op economisch gebied en uit het verbonden zijn van de menschen met afzonderlijke deelen van dat gebied. Associaties uit de beroepsstanden moeten gevormd worden, uit de in elkander grijpende belangen van producenten en konsumenten, die naar boven toe samenloopen in een centraal bestuur van het economisch gebied. Dezelfde menschen, die deel uitmaken van die economische organisatie vormen ook, voor zoover het bestuur en vertegenwoordiging betreft, een zelfstandige rechtsgemeenschap, waarin alles geregeld wordt, wat onder het bereik van het oordeel van ieder meerderjarig geworden mensch valt. Daar wordt op demokratischen grondslag alles geregeld, wat ieder mensch tot den gelijke van elken medemensch maakt. Door het bestuur van die gemeenschap wordt b.v. het arbeidsrecht (soort, hoeveelheid, duur van den arbeid) geregeld. Daarmede valt deze regeling buiten den kringloop van het economische leven. De arbeider staat in het economische leven als vrij man, die een verdrag sluit, tegenover hen met wie hij gemeenschappelijk moet produceeren, Over zijn economische medewerking aan een of anderen tak van produktie moet economische kennis van zaken beslissen; wat het gebruik van zijn arbeidskracht betreft, daarin heeft hij zelf medezeggenschap als meerderjarig mensch op den demokratischen rechtsbodem buiten den economischen kringloop om.

Zooals het rechtsleven (het staatsbestuur) in het zelfstandige rechtsdeel van het sociale organisme, onafhankelijk van het economische leven geregeld wordt, zoo geschiedt dit ook met het geestesleven (opvoedings- en schoolleven) geheel vrij van het zelfstandige deel van de sociale gemeenschap. Want evenmin als een gezond economisch leven tot één geheel samengesmolten kan zijn met het rechtsdeel van het sociale organisme, waarin alles het gevolg moet zijn van de beslissingen

van alle als gelijken tegenover elkander staande meerderjarig geworden menschen; zoo min kan het bestuur van het geestesleven berusten op wetten, verordeningen, toezicht of iets dergelijks, die voortkomen uit de beslissingen van menschen, daartoe eenvoudig gerechtigd krachtens hun meerderjarigheid. Het geestesleven heeft behoefte aan zelfbestuur, dat gevormd is van uit het oogpunt van menschheidspaedagogie. Slechts onder zulk een zelfbestuur kunnen de persoonlijke gaven, die in een menschengemeenschap sluimeren waarlijk tot den dienst van het sociale leven worden ontwikkeld.

Wie in staat is door werkelijke levenspraktijk de bestaansvoorwaarden van het sociale organisme op den tegenwoordigen trap van de menschheidsontwikkeling onbevangen na te gaan, kan wel niet tot een ander besluit komen dan dit, dat ter genezing van dit organisme een indeeling in drie geledingen, in een zelfstandig geestes- een evenzeer zelfstandig rechts- en een dergelijk economisch onder-organisme noodzakelijk is. De eenheid van het geheele organisme wordt daardoor zeer stellig niet in gevaar gebracht; want die eenheid vindt in werkelijkheid daarin zijn grondslag, dat ieder mensch met zijn belangen deel uitmaakt van alle drie gedeelte-organismen, en dat de centrale besturen ondanks hun onafhankelijkheid van elkander de harmonieseering van hun maatregelen kunnen bewerkstelligen.

(Dat de internationale verhoudingen geen beletsel zijn, ook indien slechts één staat voorloopig zich vormt tot een drieledig organisme, zal in een volgend nummer besproken worden.)

Vrijheid voor den menschelijken geest.

Een eigenaardig verschijnsel van onzen tijd is staatsaanbidding.

Wanneer ergens iets niet goed gaat, schreeuwt men al gauw om den redder uit den nood, den staat. „Dan moet de staat het maar doen, daar moet weer een wet op komen!" En het is menschelijkerwijs wel te begrijpen, dat door dat voortdurende roepen om den staat, deze steeds meer doordrongen wordt van het besef van eigen voortreffelijkheid. Het noodlottige van dit alles is echter, dat de staat zich gaat verbeelden om des staatswillen te bestaan, en hij de mensch, dienstbaar maakt aan zijn eigen instandhouding. In plaats dat de staat dienaar is van den mensch wordt omgekeerd de mensch dienaar van den staat. De mensch wordt niet zoo opgevoed, dat hij zijn individueelen aanleg op de gunstigste wijze tot ontwikkeling kan brengen, maar hij wordt zoo opgevoed, dat hij een bruikbaar lid van den staat wordt.

De mensch wordt dus tot staatsdienaar opgefokt.

De staat schrijft voor, zoo en zoo moet het onderwijs zijn en de staat waakt, dat het onderwijs naar zijn voorschrift wordt gegeven.

De staat oefent heerschappij uit over den geest. De geest kan echter slechts bloeien, wanneer hij werkt niet in dienst van den staat, die hem dienstbaar maakt aan zijn staatsbelangen, maar slechts dan kan de geest bloeien wanneer hij vrij is; werkende in volledige vrijheid kan de geest wonderen doen.

Door het heerschende materialisme, dat ook vernietigend in den modernen staat werkt, heeft de menschheid voor een groot deel geen begrip meer wat geest is.

Geest is een hol woord voor hen geworden. En het edelste goed der menschheid, vrijheid, heeft zijn waarde verloren.

Omdat geest niet zonder vrijheid bloeien kan, is het van eminent groot belang, dat de geest van alle knellende staatsbanden en ook economische banden bevrijd wordt. Om den geest vrij te maken, en hem in staat te stellen een cultuurleven te scheppen, dat leiding kan geven aan het maatschappelijk leven, moet de staat alle beheer over wetenschap, onderwijs, kunst geheel loslaten, en de vrije menschengeest van uit eigen mogelijkheden laten scheppen. Wij beleven nu ook het krankzinnige in ons land, dat de staat invloed op de kunst wil gaan uitoefenen. Staatskunst. Hoe diep moet de waarachtige kunst gezonken zijn, dat zooiets als staatskunst kan mogelijk worden.

Voor iedereen, die nog zin voor de werkelijkheid heeft, moet het duidelijk zijn, dat alles wat tot het gebied van den geest behoort, geheel vrij moet worden gemaakt van alle staats- of andere invloeden. De vrije menschengeest zal in staat zijn de ontzettende banaliteit van het moderne „cultuurleven" te overwinnen.

Daarom eischt de Bond voor drieledige indeeling van het sociale organisme als eerste lid:

Het geestesgebied, dat in vrijheid scheppend ons van de tegenwoordige misère zal verlossen.

Als eerste daad om tot die bevrijding te komen zal het noodig zijn een cultuurraad op te roepen en te formeeren.

Door het materialisme, dat den geest verloochent en dat staat en kerk beheerscht zijn we in deze ontzettende ellende gekomen.

Geen staat kan ons van deze geesteloosheid verlossen. Duitschland kan ons hiervoor een voorbeeld zijn. Wat beteekende Duitschland als staat in den tijd van Herder, Goethe en Schiller?

Dat was een geestelijk Duitschland, het land van de groote dichters en denkers.

Het Duitschland van na 1870 werd een machtige staat, maar de geest was er uit. Duitschland werd materialistisch en verloochende zijn eigen diepen geest. Dat is de ware oorzaak van den val van dit land, dat het een staat had, die opgebouwd werd op uiterlijke machten.

Zooals Duitschland echter gevallen is, zoo zal de cultuur van de heele wereld ineenstorten.

Wat wij thans beleven is een ineenstorting der kapitalistische wereldcultuur. Wij allen leven op een bodem, die aan het wegzakken is. Zooals wij in de 4de tot 6de eeuw na Christus een horizontale volksverhuizing hebben gehad, zoo krijgen we nu een verticale volksverhuizing.

Wanneer men zich daartegen, verzet zal het chaotisch gebeuren onder nameloos leed voor de menschheid.

Het sociale vraagstuk moet opgelost worden of wij zullen er aan te gronde gaan.

En een oplossing is slechts te vinden door een drieledige structuur van het sociale organisme. Dat is de basis, de gezonde grondslag, waarop het gebouw der toekomst kan opgericht worden. De eenheidsstaat heeft zich zelf overleefd en kan niets vruchtbaars meer geven voor een oplossing van het sociale vraagstuk. De socialistische partijen willen alleen op economisch gebied een socialisatie bewerkstelligen.

Tegenover deze socialisatie van onder af, moet echter eveneens een socialisatie van boven af staan, namelijk

van het geestesleven.

Werkelijk sociale ideeën, die in het economisch leven opbouwende associatieve kracht hebben, zijn hoog noodig. Het kan niet ontkend worden, dat sociale ideeën juist bij de leiders der arbeiders nog veelal ontbreken. Versleten partijprogramma's kunnen geen nieuwe maatschappij opbouwen. Het kapitalistische productiestelsel heerscht thans in Duitschland nu de sociaaldemocraten politiek de meerderheid hebben nog even goed als voor den oorlog. Dat kan een les zijn voor de arbeiders, dat met politieke meerderheid nog geen nieuw economisch productiestelsel kan gemaakt worden.

Het onderwijs moet radicaal anders worden. Het onderwijs werkt, zooals het thans gegeven wordt, sterk antisociaal. Voor een sociale maatschappij hebben we sociale menschen noodig en om deze te krijgen is het noodig, dat het onderwijs den wordenden mensch een begrip geeft hoe hij als sociaal wezen met de wereld samenhangt.

In het tegenwoordige onderwijs (lager, middelbaar- en hooger-) wordt zwaar gezondigd tegen het individueele in den jongen mensch. Voor wie inzicht heeft heerscht hier een ontzettende krachtsverspilling, waardoor het onderwijs een kwelling wordt.

Wij hopen spoedig hier meer over te zeggen.

Steeds duidelijker zal het worden, dat voor de nieuwe wereld noodig is een nieuwe geest.

De geest, die thans heerscht heeft zijn samenhang met de werkelijkheid verloren en is daarom gedoemd tot onvruchtbaarheid.

Maar de menschheid hunkert bewust of onbewust naar een geestesleven, dat weer leiding zal geven aan het maatschappelijk gebeuren. En opdat deze nieuwe geest zal kunnen ontstaan, is het noodig, dat hij in vrijheid zal kunnen scheppen.

Het is geen utopie, die onze bond verkondigt, maar werkelijkheid, wanneer hij zegt de staat mag geenerlei invloed hebben op den menschelijken geest.

Vrijheid voor den menschengeest in het zelfstandige geestesgebied als eerste lid van het drieledige sociale organisme, dat is dringend noodig voor den opbouw der komende sociale maatschappij.

R. S.

De nood der tijden.

In onzen tijd doet zich op het gebied der sociale samenleving het onrustbarende verschijnsel voor, dat deze samenleving zich steeds meer in twee groepen gaat scheiden, die, elkaar heftig bestrijdend en uitsluitend, steeds vijandiger tegenover elkander komen te staan. Aan den eenen kant kan men waarnemen het zich steeds meer en meer organiseerende kapitaal, dat bij enkelen berust, aan den anderen kant de groepeeringen van den georganiseerden arbeid. Eerstgenoemde groepeering voert in de uiterste consequentie tot de allesomvattende kapitaal-trust, de andere tot de wereldfederatie der arbeidersorganisaties.

De principiëele fout, die door beide grootmachten bij het opstellen hunner organisatieplannen begaan is en nog steeds begaan wordt, welke fout in de toekomst tot steeds heftiger en heftiger botsingen zal leiden, deze fout wordt hierdoor gekarakteriseerd, dat geen der beide partijen ook maar in het minst geneigd bleek of nog geneigd blijkt, zich met elkanders interessen ernstig in te laten. Immers, bij al het geschetter over kapitaal en kapitaalbeheer, dat men in arbeiderskringen, vaak op gezag der leiders, kan vernemen, moet men zich toch in ernst afvragen, wat de gemiddelde arbeider van de werkingen van het kapitaal (afgescheiden van de bezitters) afweet, en in hoever hij doordrongen is van de krachten, die in het kapitaal huizen. De meeste menschen toch staren zich stomp op het *kapitalisme*, dat slechts een eenzijdig, zoo men wil verkeerd gebruik van het *kapitaal* vertegenwoordigt, maar kunnen in waarheid beide niet nauwkeurig uit elkander houden. Bovendien blijft de arbeider, ook de leider der organisaties, nagenoeg volkomen vreemd aan de geheimzinnige machinaties, die vaak in hooge financiëele kringen bedreven worden, wanneer het er op aan komt, tot kapitaaluitbreiding uit persoonlijke (dikwijls egoïstische) interessen over te gaan. En zeer dikwijls kan men het verschijnsel waarnemen, dat bij economische crisissen, zooals stakingen, de arbeiders met een kluitje in het riet gestuurd worden, omdat nòch zij, nòch hun leiders voldoende op de hoogte waren van die financiëele machinaties.

En aan de andere zijde kan men vragen: Hoeveel gerechtmatigde interesse bestaat er in werkelijkheid bij de leiders der kapitaalgroepen voor de ware belangen der arbeidende klassen, zoowel wat hun materiëele als hun geestelijke behoeften betreft? Is men zich daar wel altijd volkomen bewust, wat er in de hoofden en harten der zoogenaamde „proletariërs" rondspookt en rondwoelt? Men tracht wel het „volk" voor zijn geestes- en ziele-ontwikkeling een zeker surrogaat op te dringen, hetgeen dan zeer weidsch bestempeld wordt met de namen *„volksuniversiteiten, volksconcerten, volksvoorstellingen"*, enz. maar heeft men zich in de leidende kringen wel ter dege overtuigd, of dit „geestelijk voedsel" werkelijk wel het meest geschikte is en werkelijk beantwoordt aan het verlangen naar ontwikkeling, dat in de ziel van den „proletariër" sluimert? In den regel kan men deze vraag met „neen" beantwoorden, omdat werkelijke voeling tusschen beide kringen toch eigenlijk niet bestaat.

Zoo ziet men dan, dat beide groepen levensvreemd tegenover elkander blijven staan en de kloof tusschen beide steeds wijder begint te gapen. En toch zijn beide, *kapitaal* en *arbeid*, op elkander aangewezen en als het ware voor elkaar geschapen. Wanneer men den arbeid in het sociale organisme vergelijkt met het geheele spier- en zenuwstelsel van den mensch, in zoover hij dit bewust gebruikt, kan men het kapitaal beschouwen als den bloedstroom, die aan het sociale organisme zijn nieuwe voedingsstoffen doet toekomen. Maar wanneer in het menschelijk organisme de bloedsomloop niet goed functionneert, dan ontstaan storingen, die dikwijls tot katastrofen kunnen leiden. Zoo ook in het sociale organisme. Wanneer daar de kapitaalstroom niet regelmatig vloeit, maar eenzijdige ophoopingen ontstaan, zooals dit gebeurt met het private kapitalisme, dan zal dit aanleiding kunnen geven tot storingen en, zoo deze ernstig zijn, tot katastrofen. En evenals een der zake kundig geneesheer de storingen in den bloedsomloop niet zal willen kureeren, door het gezamenlijke bloed op één enkele plaats te concentreeren, zoo zal

ook het sociale organisme door een kapitaaltrustvorming in privaten zin niet gezond kunnen worden.

Wat gebeuren zal, indien de strijd tusschen kapitaal en arbeid in zijn grootste heftigheid zal ontbranden, is natuurlijk moeilijk te voorspellen, maar te voorzien is, dat de geheele menschheid, de geheele samenleving hiervan het slachtoffer zal worden, omdat door dezen strijd de productie, die voor ieder onontbeerlijk is, grootendeels vernietigd dreigt te worden.

Vraagt men zich af, hoe het dan eigenlijk gekomen is, dat kapitaal en arbeid in den bovengeschetsten zin zoo fel en onverzoenlijk, maar tevens zonder eenige werkelijke wederzijdsche interesse tegenover elkander staan, dan komt men tot de slotsom, dat het in waarheid beide heeft ontbroken aan *geestelijk inzicht*. Geestelijk inzicht, dat er toe geleid zou hebben, elkanders onmisbaarheid grondig te erkennen en niet met zekere struisvogelpolitiek handig weg te moffelen. Geestelijk inzicht, dat den kapitaalbezitter de oogen geopend zou hebben voor het feit, dat een persoonlijke, eigenmachtige beschikking over het kapitaal, geleid door egoïstische drijfveeren, nooit het gezonde algemeene sociale belang van allen kan bevorderen. Geestelijk inzicht ook, dat den arbeider er van had teruggehouden, te meenen, dat het eenige geneesmiddel tegen het kapitalisme zou zijn de *„socialiseering van de productiemiddelen"*. In waarheid toch kan geen fabriek, geen bedrijf of welke inrichting op economisch gebied ook, gedreven worden zonder het overheerschende ingrijpen van het persoonlijk initiatief van den enkeling. Het euvel van onzen tijd echter schuilt hierin, dat onder de tegenwoordige omstandigheden dit persoonlijk initiatief niet genoeg tot zijn recht kan komen, omdat bij de bepaling, wie een economisch bedrijf leiden kan en mag, in den regel geheel andere factoren in rekening worden gebracht, dan de werkelijk geestelijke geschiktheid. Nu beschikken dikwijls geheel toevallige dingen, zooals b.v. het erfrecht, wie de leiding van een of ander bedrijf mag aanvaarden.

Een eisch van onzen tijd nu is, dat juist de geestelijk meest geschikten op ieder gebied, dus zij, die hun persoonlijk initiatief kunnen doen ingrijpen ten bate van het algemeen belang, een soort van geestelijke organisatie moeten vormen, waaruit dan alle maatregelen en besluiten moeten voortvloeien, die het sociale organisme ten goede kunnen komen. Deze geestelijke organisatie, die alle beroepen moet omvatten, krijgt ook de beschikking over het kapitaal, dat toegewezen moet worden aan dien persoon (het kan ook een personengroep zijn), welke een krachtig initiatief in het belang der geheele samenleving (dus niet voor zelfzuchtige drijfveeren) neemt en die tevens de menschen om zich heen kan verzamelen, die met hem willen samenwerken.

Is eenmaal de weg voor het persoonlijk initiatief van den enkeling (of personengroep) gebaand, dan wordt het daardoor ontstane bedrijf ook onmiddellijk ingeschakeld in het economische leven. Hier volgt het de wetten en gebruiken, die uitsluitend aan dit economische leven eigen zijn. Hierbij kan het dus alleen maar gaan om alles, wat de productie en de circulatie van waren betreft en wel zoo ruim mogelijk doorgevoerd op elk gebied. Alle beroepen en bedrijven moeten zich dan tot vereenigingen in associatieven zin samensluiten en kunnen uit den boezem dezer associatise besturen en centrale raden samenstellen, die de voorschriften en gebruiken in het economische leven vaststellen en regelen.

Eén zaak echter moet aan dit gebied worden onttrokken: de belooning der *menschelijke arbeidskracht*. Niet in denzelfden zin als men over waren en producten oordeelt en handelt, mag men te werk gaan met de arbeidskracht der menschen, omdat die aan levende wezens gebonden is en niet als koopwaar verkocht mag worden. Verkoopt iemand zijn arbeidskracht, dan moet hij ook grootendeels zich zelf verkoopen en daarmee wordt weer een zekeren vorm van slavernij ingevoerd: de loonslavernij. Het bepalen van datgene, wat de menschen noodig hebben voor hun levensonderhoud, moet dan ook worden overgelaten aan de geestelijke organisatie, die de uitvoering van deze regeling toevertrouwt aan een derde gebied in het sociale organisme: het rechtsgebied, dat opgebouwd wordt uit het rechtsbewustzijn van de menschen en langs democratischen weg de rechtsverhoudingen in het leven roept. Gezamenlijk moet dan in het economische gebied de totale stand van ieder bedrijf worden opgemaakt en naar dezen stand wordt dan bepaald, welk aandeel ieder toekomt uit de opbrengst van dit bedrijf, al naar mate het arbeidsaandeel meer of minder gewichtig is geweest.

Zulk een drieledige indeeling van het sociale organisme is in onzen tijd het eenige redmiddel om te geraken uit den nood, die ons reeds eenige jaren teistert en ook in de toekomst de menschheid met verdere onheilen dreigt.

Reeds in de Fransche Revolutie weerklonk uit raadselachtige ondergronden van het menschelijk bestaan de leuze voor *„vrijheid, gelijkheid, broederlijkheid"*, die toen echter niet volkomen begrepen werd en ook nooit tot een oplossing van het sociale vraagstuk kon leiden, omdat deze leuze doorgevoerd werd in den eenheidsstaat, waar geestelijke, economische en rechtsbelangen tot een verward kluwen ineengestrengeld zijn. Eerst in de door *Rudolf Steiner* voorgestelde drieledige indeeling van het sociale organisme kan de leuze, die in de vorige eeuw vergeefs geklonken heeft, verwezenlijkt worden.

Broederlijkheid kan heerschen op het economisch gebied, waar alle beroepen en bedrijven elkander noodig hebben voor het gemeenschappelijk bestaan.

Gelijkheid kan heerschen op het rechtsgebied, waar volgens democratische beginselen alle menschelijke rechten gelijkelijk gewaarborgd worden.

Vrijheid kan heerschen op het geestelijk gebied, waar iedere menschelijke individualiteit de hem geschonken en ontwikkelde gaven volgens eigen persoonlijke initiatieven kan aanwenden ten bate van het algemeen belang

HENRI ZAGWIJN.

Hoe komen wij tot betere sociale toestanden.

(Naar een door Dr. Rudolf Steiner te Stuttgart gehouden openbare Voordracht.)

Wanneer men met open oog de feiten beschouwt, die zich tijdens en na den wereldoorlog ontwikkeld hebben, dan krijgt men het gevoel, dat iets dergelijks in het geheele geschiedkundige tijdperk der menschheid, nog nooit is voorgekomen. Moest er nu eigenlijk bij ons

ook niet een gevoel wakker worden, dat voor de hervorming der maatschappelijke verhoudingen, dingen noodzakelijk zijn, die absoluut nieuw zijn, die op radicale wijze moeten breken met oude maatschappelijke inrichtingen en vooral dat de menschen in de eerste plaats anders moeten leeren denken?

We kunnen zeker *niet* zeggen, dat uit den tegenwoordigen chaos reeds gedachten zijn voortgekomen, die tegen dezen chaos zijn opgewassen.

Nog steeds zijn de oude partijmeeningen aanwezig, nog altijd de oude maatschappelijke beschouwingen, nog altijd bepaalde gedachten, hoe het onder de menschen zou moeten zijn; maar dat is niet voldoende om nieuwen vorm te geven aan datgene, wat het afgeloopen tijdvak ons als een erfenis heeft nagelaten.

Men zou mogen zeggen, dat wat er zich tegenwoordig afspeelt, vergeleken kan worden met een brandenden afgrond, een afgrond, die zich in de laatste 400 jaar heeft geopend tusschen de tot nu toe heerschende klassen der menschheid en *die* klasse, welke zich thans omhoog werkt, en welke klasse thans hare eischen stelt.

Aan den eenen kant van den afgrond hebben we *die* klassen der menschheid, die tot nu toe de leidende partijen waren, en die in 't bijzonder in de laatste eeuw zich zoodanig hebben ontwikkeld, dat zij blijken hebben gegeven heel weinig vermoeden er van te hebben, wat er verborgen lag in den schoot der maatschappelijke orde, waarin wij allen leefden.

Zelfs in 't voorjaar van 1914 werd er door buitenlandsche politieke kopstukken nog gesproken van algemeene ontspanning in Europa, van vriendschappelijke betrekkingen met andere (op 1 Aug. 1914 reeds vijandelijke) mogendheden.

Van veel inzicht gaven zulke woorden geen blijk.

En toch zal er werkelijk inzicht noodig zijn in de feiten, die zich in de toekomst zullen ontwikkelen.

Wanneer men overziet, wat er in de laatste eeuwen gepresteerd is door de leidende klassen, die thans algemeen als „bourgeoisie" worden aangeduid, dan moet men werkelijk toestemmen, dat er tot aan onzen tijd ontzettend veel vooruitgang valt te bespeuren in de algemeen menschelijke ontwikkeling.

Maar toen in den nieuweren tijd aan den eenen kant opkwam de moderne techniek met haar noodzakelijk aanhangsel van modern kapitalisme en aan den anderen kant de moderne materialistische wereldbeschouwing, die evenwijdig loopt met de kapitalistische en technische ontwikkeling, had men ook een breeder inzicht noodig gehad in de verdere menschelijke ontwikkeling.

Dit breedere inzicht heeft ontbroken.

Wat hier boven is gezegd staat a. h. w. aan de eene zijde van den afgrond.

En aan den anderen kant staan de opwaarts strevende proletariërs, zij, die in de laatste eeuwen uit andere levenskringen opgeroepen zijn tot de machine, tot de fabriek, zoodat hun leven geplaatst is in het zieleverdorrende moderne kapitalisme.

En van uit hunne zielen kwamen toen eischen te voorschijn, die waarachtig niet enkel broodvragen zijn, maar die werkelijk veel omvattende economische, rechten geestesvragen zijn.

Terwijl aan den eenen kant de bourgeoisie de bovenste laag der maatschappij vormde en een bepaalde beschaving vertoonde, welke beschaving zich slechts ontwikkelen kon op het fundament van het proletariaat, kon men zien hoe de proletariër in den weinigen tijd, die hem van zijn werk overschoot, bezig was met het streven naar een sociale wereld- en levensbeschouwing.

En we hebben gezien hoe deze, met ontzettende stuwkracht voorziene idee der sociale wereldbeschouwing, zich heeft ontwikkeld. Wij weten het, hoe in het proletariaat omvattende denkbeelden zijn ontstaan over hetgeen, wat in een eventueele nieuwe maatschappij zou moeten geschieden.

En wij zien, hoe in het Oosten, groote deelen van Europa aan menschen zijn overgeleverd, die meenen de door hen opgenomen denkbeelden te kunnen verwezenlijken.

Blijkt het, dat zij het kunnen?

Neen, wij zien, dat ook aan dezen kant de *gedachten* veel te kortzichtig zijn, om de *feiten* te beheerschen. En dan zien wij den afgrond, aan welks eenen kant een wereldbeschouwing leeft, die in verval is, en aan den anderen kant eene wereldbeschouwing, die op het beslissende oogenblik geen gedachte kon vinden, om iets goeds op te bouwen.

Wij zien dan wat er brandt in dien afgrond, wat de menschheid, zoowel de bourgeoisie als de proletariër, steeds sterker tegen zal laaien, wanneer men niet zal ontdekken, wat de menschheidsontwikkeling in den tegenwoordigen tijd en in de toekomst noodig zal hebben.

Wanneer men op de een of andere wijze uit de tegenwoordige verwarring wil komen. moet men zich eerst bewust zijn van datgene, wat er eigenlijk in de ziel van den proletariër leeft.

Hij was ingespannen in het juk der kapitalistische maatschappij. Hij zag wel wat er als geestelijk leven in de leidende kringen bestond, maar hij had hieraan geen deel. Hij wist echter door de leer van Marx, dat hij *Meerwaarde* produceerde, wat de bourgeoisie in staat stelde zich een geestelijk leven (kunst, wetenschap enz.) te verschaffen.

Wat men hem gaf van dit geestelijk leven in volksvoordrachten, volksvoorstellingen, volksconcerten, volksuniversiteit enz., dat was iets, waar hij vreemd tegenover bleef staan.

Hij nam het niet op.

Want de afgrond had zich opengedaan en de proletariër gevoelde niets voor hetgeen hem als beschavings- en ontwikkelingsbrokken werd gegeven.

En zoo kwam langzamerhand bij den proletariër het denkbeeld op, dat feitelijk al het geestelijk leven, zooals kunst, godsdienst, zedeleer, recht en wetenschappen, zoo iets als hersenschimmen, als onwerkelijkheid was.

Zijn plaats was slechts in de fabriek, aan de machine, en de vraag: „wat ben ik eigenlijk als mensch in de wereld waard", kreeg hij dáár niet beantwoord.

Nu ligt in de schepping van een geestelijk leven voor den proletariër, n.l. van een leven dat door hem *niet* als een onwerkelijkheid zal worden gevoeld, de *allereerste* oplossing om uit den tegenwoordigen chaos te komen.

De sociale vraag is in de eerste plaats een vraag, die de geestelijke behoeften van den mensch betreft.

In de tweede plaats is de oplossing van de sociale kwestie een rechtsvraag.

Het eigenlijke *staatsgebied* behoorde feitelijk niets anders te zijn dan een rechtsgebied.

Wat toch is eigenlijk „Recht"?

Als men deze vraag niet enkel theoretisch beschouwt, zegt men ten slotte: „Recht is een gevoel, dat als iets oorspronkelijks, uit elk gezond menschelijk hart te voorschijn komt." Dit rechtsbewustzijn komt uit een heel anderen hoek van de ziel voort, dan datgene, wat in het geestelijk leven te voorschijn komt.

Wat in het geestelijk leven geschapen wordt, berust allemaal op begaafdheid.

Rechtsbewustzijn heeft met begaafdheid niets te maken.

Het eerste is iets, wat zich alleen door den omgang met andere menschen, in het innerlijke van den mensch ontwikkelt.

Maar wat vond de proletariër, wanneer hij vroeg naar het recht?

Dan vond hij van zijn gezichtspunt uit ,geen rechten, maar slechts vòòrrechten, bepaald door het klasseverschil der menschen.

Hij vond op den bodem van het recht slechts den klassenstrijd in plaats van de uitleving van het recht. Dat vervulde hem met het bewustzijn, dat hij slechts vooruit zou kunnen komen, wanneer hij een klassebewuste proletariër werd, wanneer hij van deze klasse uit, zijn recht zou zoeken.

In de derde plaats is de oplossing van de Sociale Kwestie een economisch vraagstuk.

De proletariër ziet slechts, dat hij door de kapitalistische wereldorde en de moderne techniek geheel en al is ingeschakeld in den economischen kringloop.

De bourgeoisie heeft zijn bijzonder geestelijk leven, dat *naast* het economische leven gaat. Voor de bourgeoisie is het leven — al treedt dit ook op in een éénheidsstaat — feitelijk drieledig.

Voor den proletariër echter niet.

Deze gevoelt zich met zijn geheele persoon ingesponnen in het economische leven.

In den economischen kringloop bewegen zich in hoofdzaak slechts: *goederen* en *menschelijke arbeid.*

Warenproductie, warencirculatie en warenverbruik vormen feitelijk het economische leven.

Maar in dezen economischen kringloop is de arbeidskracht van den proletariër ingesponnen en evenals men waren koopt op de markt, koopt men de arbeidskracht van den proletariër.

Dat is weer iets, wat den proletariër in het diepst zijner ziel grieft.

En het is niet te rechter tijd ingezien, hoe noodzakelijk het is om koop en verkoop van menschelijke arbeidskracht uit den economischen kringloop te rukken.

De proletariër ondervindt het als een voortzetting van het oude slavendom en het lijfeigenschap, dat hij zijne arbeidskracht op de arbeidsmarkt moet verkoopen naar *vraag* en *aanbod,* evenals men goederen verkoopt.

Men had moeten inzien, dat de tijd gekomen was, dat de menschelijke arbeidskracht in het sociale organisme op zóódanige wijze had moeten worden ingeschakeld, dat zij geen *koopwaar* meer mocht zijn.

Dat heeft men helaas *niet* ingezien.

En dat is juist het tragische in de bourgeois-levensbeschouwing, dat men steeds het juiste tijdstip voorbij laat gaan, waarop verbetering in de sociale ontwikkeling noodzakelijk is.

Daarmee is in zeer korte trekken gekenschetst, wat thans uit den afgrond oplaait als een drie-voudige sociale eisch, als een geestelijke- een rechts- en een economische eisch.

En er moet niet verder worden voortgebouwd op de dwaling, dat alleen uit een economische regeling de modelstaat, de heilstaat, zou kunnen ontstaan. Want het is juist het tragische en het nadeelige, dat de moderne proletariër *geheel en al* in de economische regeling is ingeschakeld.

Hij moet er weer uit.

Wie de zaken beschouwt zooals hierboven is aangegeven, komt tot de overtuiging van de noodzakelijkheid van de drieledige indeeling van het sociale organisme.

In den loop der laatste eeuwen is het geestelijk leven der meer ontwikkelde standen steeds meer afhankelijk geworden van het staatsleven.

Men heeft dit als een vooruitgang beschouwd.

Zeker, het was noodig, het geestelijk leven uit de banden der kerk te verlossen.

De moderne wetenschap loopt thans echter niet meer aan den leiband der kerk, maar dàtgene, wat in het bovenstaande „geestelijk leven" is genoemd, is thans geheel afhankelijk en onder voogdij van den staat gekomen.

Maar men kan het geestelijk leven in zijn innerlijk wezen niet beschaven door wetten. Wetten hebben op het geestelijk leven heelemaal geen invloed, want het geestelijk leven berust op oorspronkelijke menschelijke begaafdheden.

Het geestelijk leven kan zich in werkelijkheid slechts ontplooien, wanneer het op zijn eigen beenen wordt gesteld, doch niet, wanneer het als een aanhangsel van den staat wordt gevoeld.

De Sociaal-Democratie heeft slechts van uit bepaalde gevoelens, die misschien verkeerd zijn, — maar dat behoeft hier niet besproken te worden — gezegd: „Godsdienst moet privé-zaak zijn."

Op een dergelijke wijze moet het geheele geestelijke leven, ten opzichte van de Staats- en economische regeling, een privé-zaak zijn.

Zoo'n geestelijk leven zal, wanneer het op zichzelf is aangewezen, niet meer zulke politieke partijen vormen, als die, waarvan de parlementen thans blijk geven en die zooveel aanleiding geven tot onzuivere politiek.

Op het oogenblik, waarop in het staatsleven partijen ontstaan, die gerangschikt zijn volgens de godsdienstige overtuigingen, wordt dat staatsleven onvoorwaardelijk door de geestelijke zijde vertroebeld.

Want in het staatsleven kan slechts datgene gedijen, *waarin alle menschen gelijk zijn,* en *niet,* wat op bijzondere menschelijke begaafdheden berust, doch wat van mensch tot mensch van uit het oorspronkelijke rechtsbewustzijn wordt uitgemaakt.

De voorwaarden voor het sociale leven zullen in de toekomst zoodanig moeten zijn, dat de reusachtige verschillen van thans in standen en klassen zullen moeten verdwijnen.

Want de tegenwoordige standen zijn juist ontstaan doordat het geestelijk leven te eng verbonden is met het staatsleven.

En aan den anderen kant moet van het staatsleven het economische leven worden vrijgemaakt. Het economische leven bezit zoo'n dwingende zelfstandigheid, dat het a.h.w. uitgegroeid is boven de verouderde staatsbemoeiingen en andere voorstellingen. (Men denke slechts

aan de ontduikingen bij eventueele distributie en den smokkelhandel.)

Juist op tegenovergestelde wijze, als menig socialistisch denker dit zich voorstelt, moet op het economisch gebied de ontwikkeling verder gaan. Terwijl de sociaal-democratie denkt, dat het economisch leven zich moet ontwikkelen als in een groote vennootschap, dat ook het geestes- en staatsleven moet omvatten, moet juist het economisch gebied afzonderlijk zijn en slechts verloopen in den kringloop: warenproductie, warencirculatie en warenverbruik.

Het economische leven heeft aan den eenen kant te maken met de natuurlijke gesteldheden van den bodem, of deze vruchtbaar of onvruchtbaar is, of er vruchtbare of onvruchtbare jaren komen, of er grondstoffen in den bodem zitten; dat alles ligt aan het economische leven ten grondslag.

Aan den anderen kant grenst het economische leven aan het rechtsleven van den staat. Dit rechtsleven kan evenmin van uit het economische gebied geregeld worden, als de natuurkrachten of de gesteldheid van den bodem. Tot het rechtsleven behooren o.a. de voorwaarden voor het bezit, de arbeidsvoorwaarden, het arbeidsrecht.

Tegenwoordig is de arbeider, in weerwil van arbeidscontracten nog steeds met zijn arbeidskracht ingespannen in den kringloop van het economische leven. Deze arbeidskracht moet uit dezen kringloop verdwijnen, en wel op zóódanige wijze, dat door het rechtsgebied van den staat, dat geheel onafhankelijk is van het economisch leven, de hoeveelheid, tijd en soort van arbeid geregeld wordt van uit zuiver democratische beginselen.

Het eigenlijke karakter van het economisch leven is om goederen, om waren voort te brengen en te verbruiken. Dit is van dit gebied de eenig gezonde basis.

En het economisch leven heeft juist als zijn innerlijkste eigenschap, om datgene, wat in zijn kringloop is ingeschakeld, tot het laatste toe te verbruiken.

Wordt menschelijke arbeidskracht ook in het economische proces opgenomen, dan wordt ook deze verbruikt. Dat mag echter niet. Menschelijke arbeidskracht mag geen koopwaar zijn.

Vóór de arbeider begint te werken, moet hijzelf van uit het rechtsgebied de soort, de hoeveelheid en tijd van den arbeid in het economische gebied hebben bepaald.

Een gezond economisch leven kan slechts ontstaan, wanneer de *consumptie*, het voor het verbruik noodzakelijke, als het doorslag-gevende wordt aangezien, en *niet* de *productie*.

Dus niet produceeren voor hoogere of lagere markten, doch voor de behoefte. En dat kan geschieden, wanneer op de basis van een goed geregeld economisch leven de behoeften worden vastgesteld.

In de 19de eeuw zijn er bekwame menschen geweest, die bewezen hebben, dat de woorden: Vrijheid, gelijkheid en broederschap, waarover sedert het einde der 18de eeuw zooveel is geschreven, met elkaar in strijd zijn.

Dit is ook werkelijk het geval, wanneer men ze beschouwt van uit den *eenheidsstaat* van thans. Men kan in den tegenwoordigen eenheidsstaat dit devies *niet* verwerkelijken.

Maar wanneer het sociale organisme in zijn drie natuurlijke geledingen wordt georganiseerd, dan spreken zij elkaar niet meer tegen en dan vindt men de juiste oplossing voor deze woorden: n.l. *vrijheid* is de grondtoon van het *geestelijk* leven, waar gebouwd wordt op de vrijheid van de individueele menschelijke bekwaamheden. *Gelijkheid* is de grondtoon van het staats- en rechtsleven, waar alles gebaseerd moet zijn op het bewustzijn der gelijkheid van de menschelijke rechten.

Broederschap moet heerschen in het economische leven; uit de verschillende samenwerkende bonden van dit economische leven zal zich broederschap ontwikkelen.

Deze drie woorden krijgen een grootsche beteekenis, wanneer men het vooroordeel van den eenheidsstaat laat vallen en zich doordringt met de noodzakelijkheid eener drie-ledige sociale indeeling.

Wanneer men het sociale organisme op deze wijze indeelt, laat men den mensch aan dit organisme deelnemen aan alle drie geledingen.

Hij staat zoowel in het economische leven, in den democratischen Staat als in het geestelijk leven, of hij staat hiertoe in bepaalde betrekking.

Hij is het verbindende lid der drie geledingen.

Het gaat hier niet om een voortbestaan van de verschillende standen, maar juist om de standsverschillen te doen verdwijnen, om een volkomen uitleven van den vrijen mensch. Dat zal ook het levensdoel zijn van de toekomstige menschheid. De mensch kan slechts vrij worden, wanneer hij zoodanig in het leven wordt ingeschakeld, dat hij medezeggingschap heeft aan alle drie gebieden.

Velen zijn er niet van te overtuigen, dat een nieuwe maatschappij op deze grondslagen met de tegenwoordige menschen zou kunnen worden opgebouwd. Zoo iets is begrijpelijk, maar iemand die minder pessimistisch is aangelegd, denkt slechts: „hoe krijg ik het zoo ver, dat groote massa's menschen deze drieledige indeeling begrijpen, opdat deze in zoo kort mogelijken tijd kan worden verwerkelijkt."

Om aan het welzijn der menschheid te werken, moet men niet pessimistisch zijn, maar vertrouwen hebben in zijn werk.

Men moet den moed hebben, werkelijk te denken, dat men in staat is, dàtgene te verwerkelijken, wat men voor het juiste houdt.

K.

Wat is vrije geesteswetenschap (anthroposophie)?

Als eerste eisch voor verbetering van het maatschappelijk leven, weerklinkt de vraag naar een vrij geestesleven, want zooals Dr. Rudolf Steiner in zijn boek „De kern van het sociale vraagstuk in de levensvoorwaarden voor het heden en de toekomst" zegt, het sociale vraagstuk is bovenal een geestesvraagstuk. Willen wij daarvan doordrongen zijn, dan is het niet overbodig ons af te vragen uit welke levensbeschouwing die overtuiging voortvloeit, te meer waar telkens en telkens weer blijkt, nu voor korten tijd weer uit de brochure van Prof. Dr. Slotemaker de Bruine: „Buitenkerkelijke religie" hoe weinig het werk van Dr. Steiner begrepen wordt. Mag het waar zijn, dat de bestudeering van Dr. Steiner's werken een groote concentratie en denkarbeid vereischt,

even waar is het, dat hij in een lange reeks van geschriften, zijn denkbeelden heeft neergelegd en verklaard, zoodat er voor den ernstigen zoeker geen beletselen bestaan om in te dringen in de wereldbeschouwing van dezen denker. Nog nooit is zoo openlijk neergeschreven, wat als diepste wijsheid in vroeger eeuwen slechts aan ingewijden werd geopenbaard en de bewering, dat alleen zij, die inzage hebben verkregen in de cycli, welke voor Prof. S. d. B. een waas van geheimzinnigheid aan de anthroposophie geven, werkelijk kunnen weten wat hier gegeven wordt, is geheel bezijden de waarheid. Het komt er maar op aan, dat men juist leest. Daar de schrijver der bovengenoemde brochure een man van groote kennis en groote autoriteit is, willen wij aan de hand van zijn geschriftje eenige beweringen weerleggen, die omtrent de geesteswetenschap in het algemeen en ook hier worden verspreid.

Zoo treft ons dan deze uitdrukking: „In zijn overtuigingen gevoelt hij (Dr. S.) theosophisch." In het verband, waarin het staat, blijkt, dat er bedoeld wordt, dat hij de overtuigingen van de theosophische vereeniging is toegedaan. Hoe kan men dat volhouden, waar door Dr. Steiner zelf wordt gezegd in zijn „Aufgabe der Geisteswissenschaft", waarvan de Holl. vertaling eerstdaags verschijnt, dat hij op verzoek van leden der T. V. als lid is toegetreden, maar dat hij daar slechts heeft geleerd, wat hij door eigen studie en ervaring had verworven, zoo lang tot men zijn denkbeelden te kettersch begon te vinden en hem daarom de deur wees.

Van dien tijd af, gaf Dr. Steiner aan hetgeen door hem geleerd werd, den naam van anthroposophie niet alweer uit veranderde inzichten. Met het woord is niet gemeend wetenschap van den mensch, welke beteekenis men vroeger aan het woord hechtte; de geesteswetenschap leidt tot de overtuiging, dat in den mensch, dien de zintuigen waarnemen, een tweeden mensch leeft, een geestesmensch. Terwijl nu de *anthropologie* tot taak heeft den zintuigelijken mensch te bestudeeren, wil de *anthroposophie* tot het wezen van dezen geestesmensch doordringen. Deze studie heeft niets „mystieks" in den zin, die tegenwoordig aan dat woord wordt gehecht, als iets vaags en onverklaarbaars door geheimzinnigheid. De geesteswetenschap is even wetenschappelijk als de natuurwetenschap, met dat verschil, dat de laatste zich bepaalt tot de studie van de doode stof en de eerste tot den levenden geest tracht door te dringen. De anthroposophie bestudeert de levende natuur in haar wetten en gaat daarbij uit van den gedachtengang van Goethe, die de oerplant, het oerphenomeen zocht om van dit gezichtspunt uit zijn leer van de metamorphose op te bouwen. Door het erkennen van de metamorphose in alles wat de natuur ons te aanschouwen geeft, zien wij de levende krachten, die daar aan het werk zijn. Of zou men willen ontkennen, dat er goddelijke wijsheid ten grondslag ligt aan al die vormen, die tot een oervorm zijn terug te brengen, zooals Goethe bespeurde, toen hij in den schedel een vervormden halswervel herkende? Is dat geen feit, dat ons verstand begrijpen kan? En kan men dit niet gezonde mystiek noemen?

Op die wijze worden onze oogen geopend voor groote waarheden in onze omgeving. Vergelijken wij b.v. de vier rijken, die wij in de natuur rond ons zien, het mineraalrijk, de zoogenaamde doode stof, uit welks bestanddeelen ook ons stoffelijk lichaam is opgebouwd; het plantenrijk met haar ontkiemen, haar opbloei, die haar bekroning vindt in de pracht der bloemen om daarna langzaam te verwelken, een ontstaan en vergaan dat de mensch ook doormaakt. Met het rijk der dieren heeft de mensch nog een anderen trek gemeen, hij kent lusten en smarten, maar wat hem boven dit alles verheft, is dit, dat *hij* alleen „ik" tot zich zelf kan zeggen. Maar stelt dit hem in staat in te grijpen in de wetten van dood en leven, waaraan ook hij onderworpen is? En mag hier dan sprake zijn van gelooven op gezag, wanneer de geestesonderzoeker leert, dat in die vier rijken zich vier bewustzijnstoestanden openbaren, die de mensch alle doorleeft en dat in die verschillende toestanden geestelijke krachten den mensch leiden? Maken wij dan niet dagelijks in onzen slaap denzelfden toestand door, die de plant doormaakt gedurende haar geheele bestaan? is in die toestand, waarin onze geest geen waarnemingen doet door middel van de zintuigen, onze lichamelijke groei en opbloei tot stilstand gekomen? Ligt niet daarin het verschil tusschen slaap en dood en is het dan niet logisch aan te nemen, dat in den slaap een deel van het menschelijk wezen, dat het bij den dood verlaat, met het stoffelijk lichaam verbonden blijft? In die richting voortdenkende is het toch begrijpelijk, dat er ook een deel is van het menschelijk wezen, dat hij wel met het dier, niet met de plant, gemeen heeft en dat ten slotte, datgene, wat hem zich zelf als een „ik"heid doet kennen een vierde beginsel is in dat eenheidswezen, dat wij mensch noemen. Om tot zulke inzichten te komen, is een wijze van denken noodig, die zich onderscheidt van de heerschende natuurwetenschappelijke door bewegelijkheid en door het verbreken der oude vormen die dwongen een grens te trekken, waar het stoffelijke ophoudt; daardoor wordt de geest die gebannen was weer tot middenpunt van de levensbeschouwing gemaakt. Hier is geen sprake van terugkeer tot oude levensopvattingen van vroegere geslachten. Iedere nieuwe ontwikkelingsperiode brengt haar eigen levensbeschouwing voort, en al zijn er natuurlijk punten van overeenkomst aan te duiden met oudere overtuigingen, dan gaat het toch niet aan om met voorbijzien van de veel talrijker verschilpunten het nieuwe gelijkluidend met het oudere te verklaren. Zoo mag men dan ook niet beweren, dat anthroposophie tracht te komen tot echte gnosis. Wie dat neerschrijft, is waarlijk niet doorgedrongen tot de diepe beteekenis, die door de geesteswetenschap wordt gevonden in de verschijning van den Christus op aarde, in tegenstelling met de leer der Gnostieken, die in den Christus alleen het kosmische wezen vereerden.

In zijn „Philosophie der Freiheit" stelt Dr. Steiner zich tot taak twee vragen te bespreken. „De eerste is deze, of er mogelijkheid bestaat, het menschelijk wezen op zulk een wijze te beschouwen, dat die beschouwing tot steun kan strekken voor al het andere, dat door ervaring of wetenschap tot den mensch komt, maar waarvan hij de gewaarwording heeft, dat het zich zelf niet tot steun kan zijn. Door twijfel en kritisch oordeel zou het in het bereik van het onzekere gedreven kunnen worden. De andere vraag luidt: Mag de mensch zich als willend wezen de vrijheid toekennen, of is die vrijheid slechts illusie, die in hem ontstaat, omdat hij de draden der noodzakelijkheid niet doorziet, waaraan zijn willen evenzeer hangt als dit het geval is bij een natuurverschijnsel." Het antwoord daarop wordt op de volgende wijze gezocht: „door aan te

toonen, hoe een onbevooroordeelde beschouwing, welke zich uitsluitend bepaalt tot de beide aangeduide vragen, die den grondslag vormen voor elke erkenning, tot het inzicht voert, dat de mensch te midden van een waarachtige geesteswereld leeft." Daartoe wordt er" (door den schrijver) „in het bovengenoemde boek naar gestreefd, een erkennen van het bestaan van het geestesgebied te rechtvaardigen eer men tot geestelijke ervaring komt. En dat wordt op zoodanige wijze gedaan, dat men wel nergens bij deze uiteenzettingen zal behoeven vooruit te loopen op de ervaringen die hij later heeft aangevoerd, om hetgeen hier gezegd is aannemelijk te vinden, indien men op het wezen van deze uiteenzettingen zelf in kan of wil gaan".

Hiermede is naar wij meenen, met de woorden van Dr. Steiner zelf, de opvatting van Prof. Slotemaker de Bruine wel weerlegd, dat volgens de geesteswetenschap alle kennis op waarneming zou berusten. Tevens is daarmede te niet gedaan, dat alleen „ingewijden?" in deze wetenschap zich er een oordeel over zouden kunnen vormen. Waar zoo openlijk gesproken wordt als hier het geval is, kan een ieder, die zich de moeite van studie getroost tot het inzicht komen, wat hier geleerd wordt. Dat daarom alle waarheden, niet bij den aanvang worden medegedeeld, komt niet voort uit den wensch om toch iets geheimzinnigs aan de leeringen te geven, maar eenvoudig omdat men bij het begin dient te beginnen en er verborgenheden zijn, die men pas kan begrijpen, wanneer men verder is doorgedrongen in kennis. Het zal toch wel niemand invallen om iemand, die nooit iets van de wetten der mechanika heeft geleerd te verwijten, dat hij zich geen voorstelling van de werking eener ingewikkelde machine kan maken, maar het heelal met zijn oneindige wetten zou een open boek moeten zijn voor elkeen, die er een min of meer oppervlakkige belangstelling voor heeft.

Voor de meeste menschen is het een verborgenheid, dat eigenlijk alle kennis in den aanvang berust op aanvaarden op gezag. Doen wij eigenlijk in ons leven iets anders, dan dat? Alleen wij geven er ons geen rekenschap van, dat wij vele dingen niet kunnen bewijzen, die wij als van zelf sprekend aannemen. Wordt er echter op geesteswetenschappelijk gebied iets geleerd, dat wij niet zoo aanstonds kunnen begrijpen, maar dat wij ons eerst door ernstig denken kunnen veroveren, dan wordt het de geesteswetenschap als een verwijt aangerekend en wordt er gesproken van suggestie. Werkelijk bij deze anthroposophie waarlijk ernstig bestudeerd, behoeft men niet bevreesd te zijn voor onheilvolle gevolgen, zij is door en door gezond en als men zich de moeite getroost ze door haar zelf te bestudeeren in plaats van haar bij voorkeur te leeren kennen door hetgeen haar tegenstanders tegen haar gezegd hebben (wat dan *natuurlijk* geen gelooven op gezag is) dan behoeft niemand bevreesd te zijn, dat zijn gezondheid, zij het lichamelijk of geestelijk zou worden geschaad.

Het westersch intellektualisme heeft het geestelijk gebied tot schijn verklaart, in tegenstelling van het oostersche mysticisme, dat den geest alleen voor werkelijkheid houdt en in de stof slechts schijn ziet. Die werkelijkheid van den geest door het verstand bewust als werkelijkheid te doen waarnemen, dat is het wat onze tijd vraagt, en wat de geesteswetenschap wil en kan geven. Juist het ontbreken van een waarlijk geestelijk leven heeft gevoerd tot de rampen, die wij in onzen tijd beleven en geen duurzame verbetering is te wachten, eer de menschheid dit zal gaan inzien. De geesteswetenschap richt zich in de eerste plaats tot het gezond denkende verstand, omdat daarover de weg voert, die in dit stadium van de menschheidsontwikkeling, tot de erkenning van de geestelijke waarheden moet voeren. En dit is mogelijk, daar in het diepst van ieder menschelijk wezen het bewustzijn leeft van het bestaan van die geesteswereld, die slechts voor ons versluierd is, omdat ons oog zich eenzijdig heeft gericht op de stoffelijke wereld, die de natuurwetenschap tot het voorwerp van haar onderzoekingen heeft gemaakt. Niet gaarne zou men missen, wat ons op die wijze is geopenbaard, maar zij mag de grenzen van haar kennen niet als eindpunt erkend willen zien.

Om een denkbeeld te geven van den invloed, dien Dr. Steiner over iemand kan uitoefenen verwijst Prof. S. d. B. naar de gedichten van Christian Morgenstern verzameld in den bundel: „Wir fanden einen Pfad". Gaarne sluiten wij ons bij die aanbeveling aan. Wie kan inspireeren tot zulk een heilig en vertrouwend geloof in de liefde van God en menschen, verdient dat velen naar zijn woorden luisteren.

MARIE TAK VAN POORTVLIET.

Een stem uit de Nederlandsche arbeiderswereld. Het socialisatiecongres.

Machtig is de gedachte der drieledigheid van het sociale organisme; wanneer men er eenmaal door is aangegrepen, werkt ze voort als een zuurdeseem, als een golf die alles doorstroomt en ordent en tot de kern terugbrengt. Wij hebben hier niet een dor kunstmatig systeem, zooals het misschien op het eerste gezicht lijkt, maar een levend beginsel, levend en levenwekkend, licht brengend in de duisternis, waaronder de maatschappij zucht, duisternis in materiëel en geestelijk opzicht, het een al erger dan het ander. En toch hoe diepzinnig ook, is deze idee uit het volle leven gegrepen en houdt ze rekening met praktische mogelijkheden, door juist ieder der drie deelen, waaruit de menschelijke samenleving is opgebouwd, tot hare ware plaats en invloed, tot hare ware begrenzing terug te brengen. Hier wordt gegeven de kern van alle sociale hervorming en er kunnen allerlei andere gedachten en vormen van samenleving en samenwerking uit voortvloeien. De aandacht van de groote massa is er echter nog niet op gevallen, wel leven er in verschillende kringen verwante denkbeelden en ligt het veld daar braak om het zaad te ontvangen, waaruit nieuw leven zal ontkiemen.

Zoo kwam in het Handelsblad — en natuurlijk ook in andere bladen —van 6 Februari Avondblad 1e blad en 7 Februari Ochtendblad 3e blad een uitvoerig verslag voor van het sociale congres, te Amsterdam gehouden. Hoewel men hier niet kan spreken van een drieledigheidsgedachte, werden hier door den heer Stenhuis dingen gezegd, die van een idealisme getuigen, dat verder gaat dan het proletariaat tot nu toe *naar buiten*[1]) toonde. Ik wil slechts eenige citaten aanhalen: „Bij het vaststellen van de plaats en de taak der vakvereenigingen in het ge-

[1]) Cursiveering van mij. S.

socialiseerde bedrijf, aldus spreker, moeten wij ons laten leiden door de gedachte, *dat bij den arbeider liefde en aanhankelijkheid voor het bedrijf dient te worden aangekweekt*". Dezelfde gedachte werd eenige maanden geleden door den bekenden industriëel Stork verkondigd. Is dit niet een van de belangrijkste denkbeelden in het boek van Dr. Steiner? Nog verder op in het verslag lees ik tot mijn groote vreugde: „*Aan 't slot van zijn betoog zette de heer Stenhuis nogmaals uiteen, dat socialisatie bedoelt den arbeid te maken tot de maatschappelijke religie van het volk, dat zij bedoelt de door het kapitalisme verbroken band tusschen productie en schepper te herstellen*". Het loonstelsel zal volgens Stenhuis ook bij de socialisatie blijven bestaan, dus ook het verkoopen van den arbeid, dat juist het menschonteerende verschijnsel van tegenwoordig is. Typisch en volgens mijn bescheiden meening bijna zuiver bezien onder het licht der drieledigheidsgedachte, is wat de heer van Achterbergh zich voorstelt van een algemeen economischen raad, die komen moet, en die bestaan zal uit vertegenwoordigers van consument, vakvereenigingen en bedrijfsleiders. Deze zou hebben vast te stellen de prijzen der producten, maar..... en daar hebben we verwarring met het rechtsgebied, *ook de arbeidsvoorwaarden*. Dit laatste schijnt hij niet in te zien, want de door hem geschetste socialisatie moet op *zuiver economischen grondslag* staan, terwijl wij bij het bepalen der arbeidsvoorwaarden het rechtsgebied betreden. Ik gaf slechts eenige korte opmerkingen over het socialisatiecongres, georganiseerd door het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen, dus wel een toonaangevend lichaam uit proletariërskringen. Er blijkt uit, dat er meer leeft in die lezingen, dan oppervlakkig voor den dag komt als looneischen, werkstakingen, arbeidschuwheid, en dat hier aan het woord kwam waarachtig idealisme, dat alle hoop geeft op de toekomst.

TH. W. L. SCHELTEMA.

In No. 2 jaargang 25 van „De Nieuwe Tijd" bespreekt Aqui het werk van Dr. Rudolf Steiner „De Kern van het Sociale vraagstuk in de levensvoorwaarden voor het Heden en de Toekomst". Niet heel origineel wordt de inhoud er van aangeduid als utopie, bladen van zeer kapitalistische richting gingen hem, die het beschouwt als een goed boek om angstige burgerlijk denkenden gerust te stellen, daarin reeds lang voor. Evenals zijn voorgangers in die meenig, staat hij veel te vastgeroest in zijn eigen opvattingen om zich rekenschap te geven, dat hier juist datgene ontwikkeld wordt, wat hem als ideaal voor oogen staat. Hij heeft blijkbaar een bestrijding van het Marxisme verwacht en is teleurgesteld die niet aan te treffen en ziet daarbij over het hoofd, dat hij nu iets gaat bestrijden in het werk van Dr. Steiner, waarop de geheele leer van Marx gebaseerd is, n.l den geestelijken ondergrond van den klassenstrijd. Wat is de kracht van het Marxisme? Juist die groote gedachten, die Marx door zijn werken in de wereld heeft gebracht en die zooveel kracht hebben, dat nu 70 jaar nadat hij zijn manifest in het licht gaf, de denkbeelden, die het bevatten nog den grondslag vormen, waarop het proletariaat zijn rechten opeischt. Dat die denkbeelden tot heden geen werkelijkheid zijn geworden is dan ook minder te wijten aan hun inhoud, dan aan het feit, dat de menschelijke rechten niet erkend kunnen worden, in een economisch leven, waar de arbeid van den mensch als koopwaar wordt beschouwd. Hoeveel loonsverhoogingen er in de toekomst gegeven mogen worden, het zal niets veranderen aan dit feit, dat de arbeid koopwaar blijft, zoolang als niet onafhankelijk van de belangen van het economisch leven vastgesteld is, wat ieder mensch als rechten voor levensonderhoud kan eischen.

Staatsinmenging in het economisch leven leidt tot niets dan ellende. Vraagt het aan hen, die zich op het economisch gebied bewegen, of de onmenschelijke toestanden, die tegenwoordig heerschen, zouden blijven voortbestaan, indien zij onderling konden regelen, hoe de produktie moet geleid worden. Daar zouden de verschillende nationaliteiten het spoedig genoeg eens zijn, want de welvaart van allen zou in het belang zijn van iedereen. Maar de politieke staten van heden, maken een regeling onmogelijk, omdat zij overal met hun bepalingen moeilijkheden scheppen.

Volgens Aqui wordt de staat in het drieledige sociale organisme tot een nevelachtige sfeer, omdat hij zich

slechts met de regeling van de menschelijke rechten zal hebben bezig te houden. Dit is ons niet recht duidelijk. Want het socialisme bouwt toch juist al zijn eischen op die menschenrechten, die dus blijkbaar niet nevelachtig zijn volgens *die* opvattingen. Hoe zij het dan wel worden in een organisatie, die ze ook als uitgangspunt neemt, zou nader moeten aangetoond worden.

Ten slotte meent de schrijver dat het streven in strijd is met de historische ontwikkeling der maatschappij, die naar centralisatie en éénwording wijst, en dat de argumenten, die ter verdediging aangevoerd worden slechts intellectueele omkleeding zijn van het geloof in de drieledige verlossingsleer. Hiertegenover moet gewezen worden op de resultaten, die bereikt zijn in Duitschland, dat nu sedert een jaar een socialistische republiek is en waar men steeds tastend naar middelen zoekt om tot betere toestanden te geraken, middelen, die alleen het oude brengen onder een anderen naam. En op het communistische Rusland, waar de regeering tot allerlei dwangmaatregelen is overgegaan, erger dan ze ooit in het tsaristische Rusland zijn geweest. De fout in al deze systemen is, dat men van buiten af wil dwingen, wat uit den mensch zelf moet voortkomen en dat er nooit rust zal intreden, voor ieder mensch zijn rechten verzekerd weet. Drieledige indeeling is op zuivere werkelijkheid gebaseerd, omdat ieder mensch als denkend wezen tot het geestesgebied behoorend, met zijn rechtsgevoel geplaatst is in het leven, dat hem als schepsel, dat zich voeden moet om te leven op het economisch gebied doet staan. Geen ontleding van drie bij elkander behoorende deelen is hier bedoeld, maar levende inwerking van de onderdeelen van een organisme op elkander.

Vaagheid wordt aan Dr. Steiner verweten, omdat hij geen vaste lijnen aangeeft. Och, hij vervalt niet in de algemeene fout van wetten en bepalingen te maken als de feiten zich reeds hebben voorgedaan met het gevolg, dat als de wet er is, de toestanden weer zoo veranderd zijn, dat de wet eigenlijk niet meer deugt. Vraagt men hoe verschillende vraagstukken opgelost moeten worden, als arbeidsduur, vrouwenarbeid enz., dan kan het antwoord alleen luiden, dat zullen de menschen, die het aangaat zelf hebben te beslissen. Dit mag men vaag noemen, maar het heeft dan toch in ieder geval dit voordeel, dat als de regelingen hen niet bevallen zij het slechts aan zich zelf te wijten zullen hebben, want zij zullen uit hun eigen rechtsgevoel voortgekomen zijn. In meer socialen zin kan men zich moeilijk hervormingen denken en dit feit blijft slechts verborgen voor hen, die zich te vast hebben ingedacht in een eigen hervormingssysteem om daar buiten het bestaan te kunnen erkennen eener denkwijze, die daar boven uitgaat.

VRAAG EN ANTWOORD.

Vraag: Welke zal de maatstaf zijn, die zal gebruikt worden om de belooning voor geproduceerden arbeed te beoordeelen?

Antwoord: De oervorm van het economisch leven is deze, dat tegenover elke prestatie een tegenprestatie moet komen te staan. De mensch moet produceeren om aanspraak te kunnen maken op de prestaties zijner medemenschen. Daaruit volgt, dat hij in staat moet zijn om zooveel te krijgen als belooning voor zijn prestaties, dat hij daarmede in zijn levensbehoeften kan voorzien, tot hij weder een dergelijke prestatie kan geven. De betrekkelijke waarde van elk produkt, zal gevonden moeten worden uit de gegevens, die bij de produktie in aanmerking komen als verbruik van grondstoffen, arbeidsduur enz., in verhouding tot die van elk ander produkt. Zoo zal men kunnen berekenen, wat de mensch voor zijn levensonderhoud noodig heeft en daaruit zal de belooning voor den werker bepaald kunnen worden.

Vraag: Zal aan de coöperatie (consumenten- en producentencoöperatie) een overwegende rol in den gang van het economische leven worden toegewezen?

Antwoord: Uit het bovenstaande blijkt al, dat deze vraag bevestigend moet beantwoord worden, daar alleen uit de samenwerking van producenten en consumenten kan voortkomen een rechtvaardige vaststelling van datgene, wat de mensch als eisch voor een menschwaardig bestaan toegewezen moet worden.

ERRATUM.

In het Februarinummer is een storende drukfout blijven staan. Op bladz. 8 2de kolom 30ste regel staat: *onafhankelijk*, dit moet zijn: *afhankelijk*.

Ondergeteekende*) verklaart lid te willen worden van

den Bond voor Drieledige Indeeling van het Sociale Organisme

en aan de verwezenlijking van zijn denkbeelden mede te willen werken met

een jaarlijksche vrijwillige bijdrage van f ....

*) Wenscht een abonnement van 12 nummers franco p. p. f 1.50

NAAM: ADRES:

....

*) Het niet verlangde door te halen.